

लोक सहभागातून भूजल व्यस्थापनाची

अटल भूजल योजना

१.० प्रस्तावना.... (ग्राम समृद्धीची दिशा)

केंद्र शासन व जागतिक बँक अर्थसंसाधीत अटल भूजल योजना सन २०२० पायुन महाराष्ट्रासह देशातील एकूण ७ राज्यांमध्ये राबविष्यात येत आहे. महाराष्ट्र राज्यांमध्ये भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग महाराष्ट्र शासन ही प्रकल्प कार्यान्वयन यंत्रणा असुन त्यांचे मार्फत नागपूर जिल्ह्यातील काटोल व नरखेड तालुक्यातील एकूण ७७ ग्रामपंचायत मधील १२२ गांवांमध्ये योजनेची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. योजनेमध्ये निवडण्यात आलेली ही गावे मुख्यतः अतिशोषित, शोषित आणि अंशतः शोषित पाणलोट क्षेत्रातील आहेत.

२.० योजनेची मुख्य उद्दीष्टे....

- पुरवठा (जलसंधारण व भूजल पुनर्भरण) व मागणी (पाणी बचतीच्या उपाययोजना) व्यवस्थापनाच्या सूत्राचा अवलंब करून भूजल साठयात आणणे.
- सद्यःस्थितीत कार्यान्वित असलेल्या केंद्र व राज्य पुरस्कृत योजना माध्यमातून होत असले ल्या गुतवणुकीमध्ये अभीसरण (Convergence) साध्य करणे.
- भूजलाच्या शाश्वत विकासाकरीता राज्य, जिल्हा व ग्राम पातळीवर सक्षम संस्थात्मक व्यवस्था निर्माण करणे.
- सूक्ष्म सिंचन पद्धतीचा अधिकाधिक अवलंब करून उपलब्ध भूजलाचा वापर मर्यादित करणे.
- सिंचन व्यवस्थापनामध्ये सुधारणा आणणे.

३.० गावात अटल भूजल योजनेची अंमलबजावणी कशी करणार?

टप्पा क्र. १ पूर्व तयारीचा व मूलभूत माहिती संकलनाचा टप्पा -

या टप्पात ग्रामपंचायतीने / गावाने, योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी गावात पूरक वातावरण तयार करणे, गावातील पर्जन्यमान, निरीक्षण विहिरीतील भूजल पातळी, पाणी गुणवत्ता इ. बाबतची माहिती संकलीत करणे व त्याचा अहवाल व माहिती सर्वसामान्यांपर्यंत पोहचविणे व गावपातळीवर त्याचा प्रत्यक्ष नियोजनात वापर करण्यास प्रारंभ करणे अपेक्षित आहे.

टप्पा क्र. २ नियोजन टप्पा - जलसुरक्षा आराखडा तयार करणे

ग्रामपंचायतीने /गावाने भूजलाच्या शाशवत व्यवस्थापनासाठी लोकसहभागातून जलसुरक्षा आराखडा तयार करणे अपेक्षित आहे. यासाठी प्रत्येक ग्रामपंचायतीने / गावाने आपल्या कार्यक्षेत्रात खालील कामे करावीत.

- ग्रामपंचायत, पाणी समिती सदस्य व ग्रामस्थ यांनी भू.स.वि.य. चे अधिकारी तसेच जिल्हा भागीदार संस्थाचे प्रतिनिधी यांच्या सहकार्याने पी.आर.ए.च्या विविध साधनांद्वारे (सभा, शिवार, फेरी, शिवार नकाशा इ.) गावातील मुलभूत घटकांची (उदा.पिक.रचना, जलसंधारणाची कामे, विहिरी, बोरवेचली संख्या, इ) माहिती संकलित करून भूजलाची सद्यस्थिती व आवाने समजून घ्यावीत.
- पाण्याची उपलब्धता वाढावी यासाठी भूजल पुर्वभरण व जलसंधारण उपाययोजनांचा तसेच उपलब्ध पाण्याचा वापर कार्यक्षमपणे करण्यासाठी पाणी बचतीच्या उपाययोजनांची निश्चित करून त्यांचा समावेश जल सुरक्षा आराखडयात करावा व त्यास ग्रामसमेची मंजूरी घ्यावी.

PRA

विहीर सर्वेक्षण

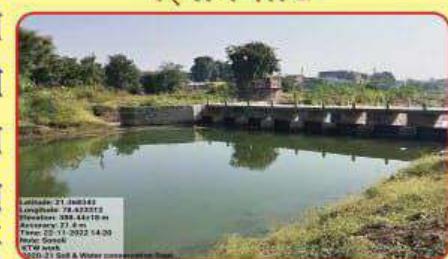
नाला सर्वेक्षण

टप्पा क्र. ३ - जलसुरक्षा आराखडयाची अंमलबजावणी व संनियंत्रण

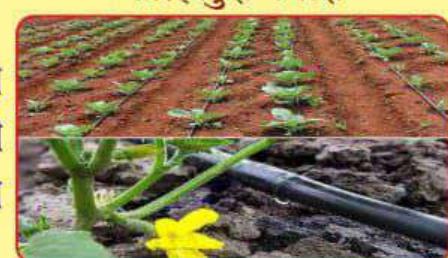
या टप्प्यात ग्रामपंचायतीने/गावाने जलसुरक्षा आराखडयात नमूद केलेल्या सर्व उपाययोजनांची अंमलबजावणी अस्तित्वातील शासकीय योजनांच्या सम्बन्धिनातून करणे अभिप्रेत आहे.

रिचार्ज शॉट

कोल्हापुरी बंधारा

ठिबक सिंचन पद्धती

टप्पा क्र. ४ - भूजलाच्या शाश्वत व्यवस्थापनासाठी दरवर्षी करावयाची कामे

- दरवर्षी पावसाळयानंतर ऑक्टोबर महिन्यात पाण्याचे अंदाजपत्रक तयार करून गावास प्रत्यक्षात वापरासाठी किती (पाण्याची निव्वळ उपलब्धता) पाणी उपलब्ध होणार आहे व त्याचा वापर कराकेला जाणार आहे याबाबत ग्रामसभेत चर्चा करावी.
- गावाची पेयजल, शेती, पशुधन तसेच उद्योगधंदयांसाठीची पाण्याची गरज विचारात घेवून पाण्याचा काटकसरीने व कार्यक्रम वापर कराण्यासाठी निश्चित केलेल्या उपाययोजनांची दरवर्षी अंमलबजावणी होत असल्याबाबतची खात्री करावी.
- ग्रामसभेत चर्चा करून आवश्यकतेनुसार पाण्याच्या प्रभावी व्यवस्थापनासाठी सामाजिक बंधने (उदा. कमी पाण्यावर येणाऱ्या पिकांची लागवड, पिकांना पहाटे अथवा सायंकाळी पाणी देणे इ.) निश्चित करून त्यांची प्रत्यक्षात अंमलबजावणी करावी.
- जलसंधारण व भूजल पुर्भरण उपाययोजनांची देखभाल दुररक्ती करणे.

भूजल व्यवस्थापनासाठी गावात कोण-कोणत्या उपाययोजना करता येतील?

भूजल पुर्भरण व जलसंधारणासाठीच्या उपाययोजना	पाण्याच्या कार्यक्रम वापरासाठीच्या उपाययोजना	सामाजिक बंधने
१. रिचार्ज ट्रॉच व रिचार्ज शाफट २. सिमेंट / मारीनाला बांध ३. विहीर पुर्भरण ४. गेंविचन, भूमीगत बंधारे ५. सी.सी.टी., डीप सी.टी. व दगडी बांध ६. अस्तित्वातील जलसंधारण कामांची दुरुस्ती / साठवण क्षेत्रातील गाल काढणे ७. सांडपाणी व्यवस्थापन - शोषणाऱ्हे, पुर्ववापरासाठीच्या उपाययोजना ८. जलशोषक वर, सोदतले इ.	१. गूढम सिंचन - ठिकव व तुणार २. मल्विंग (अचादक) ३. अंबङ्गारखर ४. मुरुधास तसेच हायड्रोफोनिकस्ट्राई चारा निर्मिती ५. कोरडवाहू फलवाग लागवड ६. समतल मशागत आणि पेणी व मशागत ७. कमी पाण्यावर येणाऱ्या वाणाची निवड ८. उभ्या पिकात वेळोवेळी कोळपणी करणे तसेच परावर्तकाचा वापर	१. जारत पाणी लागणाऱ्या पिकांच्या लागवडीएवजी कमी पाण्यावर येणाऱ्या पिकांची लागवड करणे. (पिक फेरबदल) २. पिकांना पाणी देताना ते पहाटे अथवा सायंकाळी देणे ३. गावातील सर्व बळांना तोटया बरविणे ४. ग्रामसभेने जल अंदाजपत्रकानुसार निश्चित केलेल्या पाणी वापर नियोजनाची काटेकोर अंमलबजावणी करणे ५. विंध्य विहीरी रोदण्यावेशी साध्या विहीरीवर भर देणे

राज्यस्तर	जिल्हास्तर	ग्रामस्तर
<ul style="list-style-type: none"> • राज्यस्तरीय शिखर समिती • राज्यस्तरीय आंतरविभागीय युकाण समिती • राज्यस्तरीय तांत्रिक सल्लागार समिती • प्रकल्प कार्याव्यक्त यंत्रणा - भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा - रा.प्र.व्य.कक्ष • संविंचण - राज्य व जिल्हास्तरावरुन योजनेच्या प्रत्येक टप्प्यात गावातील प्रमुख घटकांच्या अंमलबजावणीचे संविंचण करण्यात येईल. 	<ul style="list-style-type: none"> • जिल्हास्तरीय अटल भूजल योजना समिती • जिल्हास्तरीय नियोजन व समव्यवस समिती • वरीष्ठ भूवैज्ञानिक कार्यालय • जिल्हा प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष 	<ul style="list-style-type: none"> • ग्रामसभा • ग्रामपंचायत • पाणी व संवच्छता समिती • भूजल वापरकर्ता गट

-: त्रयस्थ मूल्यमापन :-

गावपातळीवरील अपेक्षित साध्याची / कार्याची पडताळणी केंद्र शासनाने नियुक्त केलेल्या त्रयस्थ शासकीय यंत्रणेमार्फत केली जाईल.

चला तर मग एकत्र येऊया आणि अटल भूजल योजनेची गावात प्रभावीपणे अंमलबजावणी करूया

अधिक माहितीसाठी सपर्क करा

वरिष्ठ भूवैज्ञानिक कार्यालय
जिल्हा प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष,
भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा,
नागपूर म.जी.प्रा.इमारत, बीविंग, दुसरामाळा, तेलंगणेरेडी रोड, सिक्कील लाईन्स, नागपूर
ईमेल : sggstdanp@gmail.com दुरध्वनी क्र. : 0712-2534776